Farkas János könyvében számos nézet, irányzat kritikája, sőt kritikájának a kritikája lelhető fel. Többek között a Kuhn felfogását bíráló *Lakatos Imre* és *Larry Laudan* alternatív tudományfelfogásáról is olvashatunk, melyek azonban nem a természet fejlődésére, hanem a „racionális haladásra" vonatkoznak (63. p.). Laudan hierarchia helyett az *elmélet*, a *módszer* és a *cél* kölcsönhatását részesíti megkülönböztetett figyelemben, amely szemlélet, ill. gondolatiság az egész köteten átível: „A szociológia és a módszertani megközelítések radikális szembeállítása pedig ahhoz a szkepticizmushoz vezet, mintha a tudomány végül is nem tudna igazi ismereteket mondani a világról." (160. p.)

Szinte lehetetlen „kiemelni" egyet is a sok-sok elméletet, tudóst és az ő nézeteiket bemutató fejezet közül, ezért csupán címszerűen sorolok fel néhányat a könyv további részéről: *A megfigyelhetőség határai; A hatások szinthierarchiája; Durkheim tudásszociológiai öröksége; Az érdekek szerepe a megismerésben; Tudósok mint stratégák; Hogyan születnek a megállapodások?; A parapszichológia kalandjai; A dualizmus „mókuskereke".*

Farkas János „nehéz intellektuális" tartalmú művét a nagyszerű példák, szemléletes ábrák teszik élvezetessé Az irodalmi hivatkozások is sokrétűek és módfelett gazdagok. A könyv méltóképpen mutatja be a tudományszociológia nemzetközi hírű tudós professzorának sokoldalú probléma-megközelítését, akinek sorai között nemcsak a filozófiai gondolkodás magas szintű eszenciáját, nem csak a társadalmi mozgástereket megjelenítő szociológiai tudást, hanem a fizikai-technikai törvények és jelenségek szakszerű ismertetését is kitapinthatjuk.

A szerző szerénységére jellemző módon az összefoglalásban találhatjuk az új tudományszemlélet summázását.

Farkas János munkáját a társadalmi változások, valamint a természettudományos és technikai megismerés iránt érdeklődő valamennyi oktatónak, kutatónak és diáknak a figyelmébe ajánlom.

Farkas János: Perlekedő tudáselméletek. Gondolat Könyvkiadó – BME Szociológiai Tanszék, Budapest, 1994. 178 p.

LÜKŐ ISTVÁN

Egy szellemi világítótorony jelzései

Minden neveléssel-oktatással foglalkozó intézménynek szellemi műhelynek is kell, illetve kellene lennie. Az egyetemek, tudományos intézetek bizonyos időközökben könyvekben, könyvsorozatokban adják tudtul a világnak kutatási eredményeiket. A nagy múltú egyetemek és a kutatóintézetek esetében a tudományos eredményeknek ez az időnkénti számbavétele természetesnek mondható, mert a kutatás, a tudományos tevékenység egyben munkaköri feladatuk is. A főiskolák is kötelességüknek érzik a kutatást, s igyekeznek felzárkózni az egyetemekhez. A közép- és általános iskolák elsősorban „felhasználói", alkalmazói a tudományos eredményeknek, s ritkábban vállalkoznak tudományos kutatásra, bár egy magára adó közép- és általános iskola legalább az évkönyveiben közreadja az ott folyó szellemi élet igényességét jelző dolgozatokat.

A tanárképző (régebben pedagógiai) főiskolák a második világháború utáni Magyarország gyermekei. Az iskoláztatás örvendetes fejlődésével szükség lett új tanár- és tanítóképző főiskolákra, azonban csak egy része támaszkodhatott régi főiskolai (akadé-

miai) hagyományokra, más része vagy jó hírű középiskolákból nőtt ki, vagy teljesen új intézményként kezdte meg működését.

Ilyen teljesen új intézményként született 1962-ben Nyíregyházán a – mai nevén – Bessenyei György Tanárképző Főiskola. Ez a főiskola lett az ország legnagyobb létszámú tanár- és tanítóképző főiskolája.

Az első évtized nehézségei után a főiskola a szellemi élet terén is felzárkózott a hasonló főiskolák színvonalához. „1987 végén már 23 kandidátus és több mint száz egyetemi doktor volt a főiskolán – írja tanulmányában *Bereczki József* egy, a főiskola kiadásában most megjelent kötetben. Az oktatók 60-70%-a publikált, de ennek csak kb. egyharmada évi rendszerességgel. Bekapcsolódtak az oktatók a tudományos központok: akadémiai kutatóintézetek, egyetemek, a DAB és egyéb fórumok munkájába, a megbízásos pályázati rendszerbe, a regionális és helyi kutatásokba, együttműködtek vállalatokkal, tanácsi és társadalmi szervezetekkel. Számos hazai és külföldi tudományos tanácskozásra eljutottak, és a főiskolán is rendeztek ilyeneket. A főiskolának három fő tudományos kutatási profilja, iránya van:

1. A főiskolai és általános iskolai oktatás feladataival összefüggő kutatás.
2. Helytörténeti, társadalomtörténeti, regionális kutatások.
3. Természetismereti és természetvédelmi kutatások.

A fentieket bizonyítandó, a szellemi élet, a kutatómunka fellendüléséről és sokszínűségéről ad nagyon bíztató képet az Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis, Tomus 13/A sorozat imént idézett, 1992-ben megjelent kötete, a Nevelés- és Művelődéstudományi Közlemények. A *Mankó Mária* és *Kormány Gyula* szerkesztésében készült könyv negyvenhárom tanulmánya öt nagy fejezetre tagolódik. Ezek: *Művelődéstörténeti tanulmányok; Rendszerváltás és kultúra; A hallgatók a képzés folyamatában; Az iskola és tanulói; Tantárgypedagógiai tanulmányok.* A logikusan szerkesztett könyvből – fejezetcímei, s még inkább a benne közölt dolgozatok témái alapján – gazdag és sokszínű szellemi termés tárul elénk.

Talán megbocsátható, ha a recenzens illetékessége az alábbiakban – lévén hogy nem polihisztorról van szó – nem terjed ki a könyvben tárgyalt valalmennyi témára, elsősorban a nevelésről szóló írásokkal foglalkozott. Nagy örömmel olvasta azonban a kötet többi igényes dolgozatát is, mint pl. *Jakab András* Heidegger fogadtatásáról szóló tanulmányát. Ezt a színvonalas dolgozatot ugyan olvashattuk már a *Jelen-Lét* című folyóirat 1. számában is, de újraközlése egyrészt gazdagította a kiadványt, másrészt azt is jelzi, hogy filozófiai műhely is működik a főiskolán. A recenzens elgyönyörködött *Bényi Árpád* írásában is, amely arra szolgáltat bizonyítékot, hogy nemcsak a festészetben lehetséges a „tárgyi tartalmak"-nak „formatartalmak"-ká, illetve „formaértékek"-ké válnia, hanem egy, a művészetről szóló tanulmányban is. Bényi dolgozatait olvasva nemcsak hogy közelebb kerülünk az elemzett művekhez, de a szerző nyelvének, stílusának hatására úgy állunk a művek elé, „...ahogy oltár elé borul az ember és nyitott szemmel befelé figyel, hogy gyermekkorunk táján elhagyott tiszta világunk, hadak, ráció és önzéstaposta szellemünk levesse a józanság kitinjét, képkereten kívül hagyja saruit, és hagyja magát, szemét-szívét vakító káprázatok táján sodorni, mert ezek az oltáképek már túl vanak az ábrázoláson és befelé mutatnak a néző belső világa felé." Így csak az tud írni, akinek a nyelvi szépség érzékelésére is van füle, és van tehetsége, hogy anyanyelvén ilyen művészi fokon fejezze ki magát. Bényi Árpád tanulmányát olvasva *László Gyula, Lyka Károly* Művészettörténetének előszavában írt sorai jutnak eszembe: „...milyen szépség embernek lenni, művészetet csinálni."

A művészet „csinálásához" azonban előbb olyan embereket kell nevelni, akik képesek a szépséget meglátni, képesek befogadni, sőt: valamilyen fokon képesek maguk is alkotni. Ezzel az emberformálással foglalkozik a kötet többi írása. Az első fejezetben – a már említett két dolgozaton kívül – főleg iskolatörténeti írások olvashatók. Fontos dolgozatok ezek, mert a ma pedagógusának is tudnia kell, hogyan jutott el napjainkig a magyar iskola.

Ebben a részben két olyan tanulmány is olvasható, amelyek a főiskola önvizsgálatához adnak tárgyilagos segítséget. Bereczki József dolgozatából már idéztem a bevezetőben. Bereczki vizsgálja, milyenek az értelmiség-képzés feltételei, lehetőségei és gyakorlati

problémái a főiskolán. A szerző áttekinti az eltelt harminc évet, és tárgyszerű, őszinte elemzésével önismeretre nevelő tükröt tart a tanárok és hallgatók elé. Sokoldalúan vizsgálja, miért nincsenek többen azok a tanárok, akik emberként, tanárként és értelmiségként egyaránt példaképek lehetnének a hallgatók számára. Bereczki József megállapításai sok magyar felsőoktatási intézményre érvényesek: „...nagy erőfeszítésekbe kerül még a széleskörűen művelt, mind speciálisan (szakmailag), mind általánosan (kulturálisan) képzett tanárnak is, hogy autonóm értelmiségi személyiségként nyilvánuljon meg. Kevesen voltak ilyenek. (...) A tanárok egy jórésze nem tudott nagy hatást gyakorolni a hallgatókra, személytelen, arctalan volt a hallgatók előtt, nem mert és nem is akart személyiségként, egyéniségként megjelenni, gyakran nem vállalta önálló véleményét nyilvánosan, ezért a hallgatók előtt nem volt tekintélye. Így a tanári ráhatás, példakép, tekintély leghatékonyabb (személyes, kisközösségi) formái jórészt kiestek az oktatás-nevelés folyamatából." De az alábbi megállapításokon is sok magyar felsőoktatási intézménynek el kellen gondolkodnia: „A főiskola olyan, mint egy nagy gyár, ahol futószalagon 'termelnek' tanárokat, és ez az eltömegesedés eleve nem használ a minőségnek, elsikkad az egyéniséggé, értelmiségivé nevelés. ...a társadalmi méretekben és a főiskolán is uralkodó teljesítménykorlátozó magatartás (tanárok és diákok részéről egyaránt), a 'középszer uralma' egyfajta 'uralkodó-alattvalói' attitűdöt alakított ki. (...) A főiskolán eltöltött évek során halványult a gyermekszeretet, nőtt a szaktárgyi vonzás szerepe. Nőtt az oktatói, de nem nőtt a nevelői beállítódás." Tudom, nem vigasz Bereczki József számára, sem a mi számunkra, hogy ez még inkább így van – sajnos – az egyetemeken. Ezért is idéztem ilyen terjedelemben a megállapításait.

Egy felsőfokú oktatási intézmény tudományos tevékenységéről elsősorban saját kiadványaiból értesülhetünk. *Kocsis Anikó* dolgozata az 1965 óta megjelent Acta... tizenkét számát elemzi. Egy-egy számban hat úgynevezett „széries" jelenik meg (nevelés- és művelődéstudományi, természettudományi, nyelvészeti, matematikai-informatikai, irodalomtudományi, társadalomtudományi közlemények). Az eddigi tizenkét szám 138 írást közöl 140 szerzőtől, ami azt mutatja, hogy a főiskolának sikerült tudományos műhellyé válnia. A következő actákban érdemes lenne arról is számot adni, a főiskola munkatársainak országos és külföldi publikációs tevékenységéről is. A figyelemkeltő *Rendszerváltás és kultúra* fejezetcím után négy dolgozat következik. *Rácz Éva* tanulmánya a főiskola környezetében levő négy megye településein működő pártok programjait vizsgálta abból a szempontból, hogyan értelmezik ezek a pártok a kultúra fogalmát. A szerző több szomorú megállapítást is kénytelen tenni, így például: „...a kultúra mineműsége változatlanul nem belülről, nem önnön fejlődési folyamatából fakad, hanem a politika felülről rávetített függőségéből. ...a települések csökkenő nagyságrendjével arányosan szinte érintetlenül marad a politikai struktúra a rendszerváltás előtt és után." Rácz Éva dolgozata tárgyával kapcsolatban is nagyon szépen mutatja a főiskola felelősségét, nevezetesen abban, amire Bereczki József is utalt: az értelmiségképzésben.

Rácz Éva megállapításait erősíti *Kerülő Judit,* aki a könytárak, mozik, művelődési házak tevékenységét vizsgálva megállapítja: „A művelődési házak (...) ma már üzleti vállalkozások (...) a legjobb szakemberek elhagyják a pályát, ...a kultúraközvetítő alapintézmények nehézkesen boldogulnak a hirtelen 'rájuk szakadt' autonómiával, ritkán találják meg az egészséges arányt a bevételeket hozó kommersz és a minőséget garantáló, de nyereséget felemésztő programok között."

Nagyon izgalmas *Bodnárné Kiss Katalin* írása, aki azt vizsgálta, hogyan értékelik a pedagógusok a közoktatás tervezett reformját (1992-ben!). Megállapításai egyáltalán nem hízelgők a pedagógusokra nézve. Például: „...a vizsgált pedagógusok nem egy szilárd értékrendszer alapján ítélik meg a közoktatás átalakításának irányát és tartalmát. Nem kötődnek egyértelműen sem a demokrácia, sem a liberalizmus eszméjéhez. Értékítéleteikben fellelhetők a központosított iskolairányításhoz, valamint a túlszabályozott tervezéshez és irányításhoz kötődés gyakorlatának maradványai."

A tanárképzés elmélete és gyakorlata a tárgy *A hallgatók a képzés folyamatában* című fejezetnek. Az itt szereplő első három dolgozat a hallgatókkal foglalkozik. *Gavallér Andrea* Gordon interperszonális értékvizsgálatát alapul véve egy 30 fős hallgatói mintában megvizsgálta, milyen összefüggés van az értékpreferenciák és a személyiségtulajdonságok

között. Megállapításai jól hasznosíthatók a nevelésben. *Vassné Figula Erika* a tanár-diák kapcsolatot elemzi, *Hadházy Tibor* pedig arra keresi a választ, hogyan lehetne a hallgatókat objektívebben megismerni. Az ilyen természetű dolgozatok – amennyiben megállapításaik közkinccsé válnának – segíthetnének az oktatás-nevelés eredményesebbé tételében.

A speciálkollégiumokról szóló dolgozatok jó tapasztalatokról, mások által is hasznosítható tanulságokról számolnak be.

A tanulók vizsgálata áll a középpontjában *Az iskola és tanulói* című fejezetben olvasható dolgozatoknak. Nagyon tanulságos *Takács Ildikó* Öröm és félelem az iskola (A gyermek érzelmei az iskolában) című írása, melyben elszomorító eredményeket közöl. Alaposan átgondolt, rajzban és írásban megválaszolható kérdőívekkel hét iskola (köztük egy gimnázium) 214 tanulója körében folytatott vizsgálatot, melynek alapján a következő végső megállapításra jutott: „A félelem a személytelenségtől, a kirekesztettségtől, a rossz teljesítménytől megjelenik az iskolai helyzetről szóló szorongás-teszt viszonylag magas értékeiben."

A pedagógiai kutatások eléggé elhanyagolt területe a rejtett tanterv és a tanári kommunikáció. Ezért örvendetes, hogy a kettő összefüggését kutatta *Berentés Éva,* akinek írásából az olvasható ki, mintha a rejtett tanterv csak negatív jelenség lenne, jóllehet a tanár tantárgyszeretete, becsületessége, őszintesége, szép beszéde stb. is a rejtett tanterv körébe tartozik, melyeknek hatása egyértelműen pozitív és kívánatos. Nagyon hasznos lenne ezt a kutatást folytatni, és az iskolai élet, a tanítási-tanulási folyamat más területeire is kiterjeszteni.

Számomra, magyar szakos tanár számára szívfájdító probléma az, amit *Fónai Mihály* dolgozata tárgyal. A középiskolások olvasási és zenehallgatási szokásairól van szó. Fónai megállapításai sok magyar szakos tanár szomorú tapasztalatát igazolják: „...kirajzolódni látszik a kulturális kínálat megváltozása által befolyásolt új kulturális-fogyasztói magatartás is a középiskolások körében: annak iránya egyértelműen a kommercializálódás." Egybeesik ezzel *Hankiss Elemér* megállapítása: „...a fogyasztóipar teljes sebességre kapcsolt, és egy új világnézet, új ideológia, új értékrend és viselkedési modell sorozatgyártásába kezdett bele. A szórakoztató- és reklámipar segítségével feltöltötte az üres univerzumot és az értelmetlen emberi életet a fogyasztói paradicsom színpompás látomásával." (Mozgó Világ, 1994/9.) Sajnos, az iskola egyelőre sem nálunk, sem másutt a világon nem találta meg ennek az ellenszerét. (S ahelyett, hogy a nevelés hatékonyabbá tételén fáradozna, minden rendelkezésre álló eszközzel képezi a menedzsereket és a reklámszakembereket.) Ideje volna hát megújítani a tanár- és tanítóképző felsőoktatási intézmények, valamint az általános és középiskolák nevelőmunkáját, hogy értelmes életet élő értelmiségi emberek kerüljenek ki padsoraikból.

A Tantárgypedagógiai tanulmányok című fejezet dolgozatai hasznos, gyakorlati segítséget adnak hallgatónak és tanárnak egyaránt.

Talán e vázlatos áttekintés is elég bizonyíték arra, hogy a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola tanári kara felzárkózott a többi magyar főiskola mellé, s olyan tudományos eredményekre képes, amelyekkel az egész magyar pedagógiai kultúrát gazdagítják.

Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis, Tomus 13/A. Nevelés- és Művelődéstudományi Közlemények. Szerk.: *Mankó Mária, Kormány Gyula.* Nyíregyháza, 1992.

PÁLDI JÁNOS